

самоусвідомлення й співвідносять себе із власним соціокультурним середовищем шляхом конфлікту й протистояння.

Отже, структура соціуму та структура особистості витинаються конфліктами. І ця соціологічна істина знаходить своє відображення й підтвердження в історіях народів та біографіях особистостей. Уявлення більшості суспільств про власний історичний шлях розгортаються навколо воєн, криз, революцій, котрі постають рубіжними подіями, що ці суспільства й витворюють. Досвід (особистісно-біографічний чи колективно-історичний) переживання насильства й протистояння - справді незабутній, тобто такий, що карбується в колективній та індивідуальній політичній свідомості й культурі. Саме тому національні історії переповнені образами героїв, подвигів, звитяг і героїчних поразок.

Міжнародні відносини відзначаються особливою конфліктогенністю, яка може вважатися ідентифікуючою ознакою цього сегменту соціальної реальності. Структуро-творча й ідентифікуюча роль конфліктів особливо очевидна саме в цій царині. Сучасні системи міжнародних відносин започатковувалися й структурувалися відповідними великими війнами та наступними мирними конференціями. Тому й історія цих відносин зазвичай твориться та пишеться навколо зазначених рубіжних подій. В міжнародних відносинах навіть «боротьба за мир» доволі часто відбувалася збройними засобами, а мир і безпека цими ж засобами й підтримується. Змагання миролюбності й агресивності є одвічним і наскрізним для світового політичного й історичного процесів, яке (змагання) формує не лише об'єктивні суспільні структури, але й кожну окрему особистість. Тому й цілковито усунути діалектику війни і миру з соціальної практики навряд чи можливо. Мова може йти лише про встановлення більш-менш ефективних механізмів контролю за спалахами насильства, що трапляються в контексті різних конфліктних ситуацій. Через те абсолютний пацифізм є безпідставним мрійництвом, а нестримна войовничість - соціальною патологією.

Наближаються столітні роковини Першої світової війни і найкращою відповіддю на цю трагічну дату буде спроба всебічного аналізу й інтерпретації ролі конфліктів у суспільному житті й міжнародних відносинах. Йдеться про неупереджений та комплексний погляд, який поєднуватиме підходи й бачення різних суспільних наук - історії, політології, соціології, філософії. Зазначені сумні роковини є також слушною нагодою поставити ключове запитання: «Чому століття, в якому «боротьба за мир» була найінтенсивнішою, а засудження зброї як засобу зовнішньополітичної діяльності набуло широкого поширення й підтримки, виявилось найкривавішим в історії людства?!»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ І МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 327

Кононенко С.В.

КРАЙНОЩІ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ: ВІЧНИЙ МИР І ТОТАЛЬНА ВІЙНА

Статтю присвячено вічній діалектиці війни й миру в міжнародних відносинах. Війна

тлумачиться як природне для цієї суспільної царини явище, зумовлене природою людини, природою суспільства, природою міжсуспільної взаємодії. Вона виникає внаслідок порушення рівноваги в кожній з цих «природ» та між ними. Обґрунтовуються збройні сили як природний засіб зовнішньої політики, а стратегія «оборонної самодостатності» як найоптимальніша для нових незалежних держав.

Ключові слова: мир, війна, зовнішня політика, міжнародна політика, безпека.

Кононенко С.В. Крайности мировой политики: вечный мир и тотальная война.

Статья посвящена вечной диалектике войны и мира в международных отношениях. Война трактуется в качестве естественного для этой сферы общественных отношений явления, обусловленного природой человека, природой общества, природой межобщественных отношений. Она возникает вследствие нарушения равновесия в каждой из этих «природ» и между ними. Обосновывается роль вооруженных сил как естественного инструмента внешнеполитической деятельности, а стратегия «оборонной самодостаточности» как наиболее оптимальная для новых независимых государств.

Ключевые слова: мир, война, внешняя политика, мировая политика, безопасность.

Kononenko S. World politics' extremes: eternal peace and total war.

This article deals with eternal dialectic of world and peace. War is treated to be natural phenomenon for the field of international politics, determined by human nature, nature of society and nature of inter-societal relations. It is caused by misbalance in each of these natures and among them. The role of armed forces as a natural instrument of foreign policy is reaffirmed. The strategy of "defense self-sufficiency" is treated to be the best for new independent states.

Keywords: war, peace, foreign policy, world politics, security.

В теорії, практиці, історії міжнародних відносин навряд чи знайдеться більш болюче, більш провокаційне, й водночас більш важливе, питання, ніж питання співвідношення війни і миру. Йдеться про одну з наріжних бінарних опозицій політичного мислення та визначальних орієнтирів політичної практики. Дуальність війни і миру є окремим проявом дуальності Всесвіту людського побутування, що знайшло своє відображення як в найдавніших міфологічних системах - образах світлих і темних сил та їх протиставлення, так і сучасних наукових уявленнях - зокрема, поняттях матерії й антиматерії.

Війна є всеосяжною формою владного розподілу та перерозподілу і таким різновидом конфлікту, в якому ставки найвищі, а наслідки структурно- радикальні. Кількісна відмінність війни від простого конфлікту призводить до відмінностей якісних - війна постає не лише надпотужним конфліктом, але й, певною мірою, його запереченням - інструментом (остаточного та радикального) вирішення і припинення конфліктної ситуації. Певною мірою, війна є «самопоглинанням» конфлікту; вона ж - «матір» конфліктів нових. Демонізація війни й обоження миру, тобто сприйняття та тлумачення їх дуальності винятково в морально-релігійних термінах, є досить хибним шляхом, адже доволі часто роль війни цілком позитивна - визвольна або ж творчо-руйнівна.

Мир існує в багатьох історичних формах. Зокрема, він може бути імперським, освячуючи та створюючи умови для винищення й асиміляції цілих народів. З іншого боку, існують справедливі війни, завдяки яким значна частина народів сучасного світу отримала незалежність та утвердилась в міжнародних відносинах. Мир - як один із соціальних станів міжнародних відносин - буває різним. Справедливий мир самостійних держав є миром «балансу сил». Він якісно відрізняється від миру імперського чи гегемоністського. Держава, котра розумно й відповідально нарощує свій незалежний оборонний потенціал, а не прагне якнайшвидше долучитися до того

чи іншого військово-політичного блоку, якраз і робить реальний внесок у справу підтримання глобального та регіонального миру.

Війна є найнебезпечнішим різновидом конфлікту - кульмінацією конфліктної ситуації. Водночас, вона є цілком природним явищем та інститутом, постаючи структурним ефектом соціальної взаємодії чи радше трьох основних елементів цієї взаємодії - людини, людського суспільства і відносин між цими суспільствами [1, с. 80, 125, 186, 238]. Інакше кажучи, війна є природним явищем та інститутом, оскільки вона випливає з природи людини, природи суспільства і природи відносин між суспільствами. Кожен із зазначених елементів суспільного життя й сегментів соціальної системи компонується протилежностями, живиться суперечностями та породжує конфлікти.

Людська природа містить у собі потенціал агресії й насильства. Йдеться про схильності, що спонукають людську істоту до війни, - страх, жадоба, самолюбство, зневіра. Однак їй так само властиві й протилежні схильності - альтруїзм, солідарність, співчуття. В політико-філософському сенсі, людська природа може визначатись як дуальна - добра і зла, праведна і гріховна, велична і нікчемна. Людина однаково спроможна як на моральний подвиг, так і на ниці й жорстокі вчинки, перевершуючи в останніх найлютіших хижаків тваринного світу. Вона розпинається між крайнощами власної природи, перебуваючи в стані внутрішньої духовної та емоційної напруженості. Війна передбачає агресивні моделі поведінки. Власне ж агресія слугує зняття внутрішніх суперечностей і нейтралізації внутрішніх конфліктів, зумовлених дуальністю людської природи, шляхом проєкції цих суперечностей і конфліктів на зовні - у соціальне середовище. Людина політична завжди генеруватиме більшу чи меншу частку агресії, створюючи на індивідуальному рівні передумови для виникнення конфліктів і воєн.

Людське суспільство, як і внутрішній світ людини політичної, також має поляризовану структуру. Суспільний устрій та суспільний порядок постають ієрархіями домінування, в яких одні суспільні верстви переважають інші за обсягом ресурсів, влади, культурного впливу. Тому поляризація та зумовлена нею соціальна напруженість присутні навіть у найбільш процвітаючих і стабільних соціумах, що особливо проявляється за часів економічних та політичних криз. Кожне окреме суспільство містить у собі потенційну загрозу заколоту, революції, громадянської війни. Внутрішня ж соціальна напруженість і конфлікти можуть спонукати до зовнішньої агресії як засобу їх нейтралізації та переорієнтації на зовні - у міжнародне середовище. З іншого боку, соціально розколоті й поляризовані соціуми самі провокують агресорів, надаючи підстави зовнішнім силам для втручання. Відомою також є зовнішньополітична специфіка революційних суспільств, які не лише здійснюють активну зовнішню політику, але й створюють навколо себе гостру й напружену міжнародну ситуацію. Таким чином, найменшу агресивність виявляють внутрішньо стабільні суспільства, в яких соціальна рівновага суттєво не порушена.

Людські суспільства взаємодіють між собою в рамках окремої соціальної сфери - сфери міжнародних відносин. Цій суспільній царині також притаманна внутрішня, тобто зумовлена її будовою, конфліктогенність. Йдеться про анархічно-поліцентричні відносини між більш-менш автономними центрами сил, якими є держави та відповідні їм суспільства. Подібні відносини вкрай змагальні, що суттєво ускладнюється

наявністю збройних сил в якості одного з основних інструментів зовнішньополітичної діяльності. Таким чином, конкуренція між державами постійно генерує загрозу війни. Причому ця загроза ще більш поглиблюється структурними властивостями власне міжнародних відносин. Ці відносини також мають поляризовану й ієрархічну структуру, вершину якої обіймають держави та їх союзи, що на даний історичний момент домінують у світовій політиці.

Нерівномірний розподіл владних ресурсів, нестійкий і мінливий баланс сил, постійне міждержавне змагання за виживання, вищий статус і домінування - все це робить міжнародні відносини доволі конфліктогенною сферою, в якій загроза виникнення війни є вкрай актуальною [2, с. 33]. Водночас, йдеться саме про постійну загрозу спалаху війни, тобто про високий конфліктогенний потенціал, а не реальні й постійні бойові дії. Інакше кажучи, міжнародні відносини лише існують «в тіні» війни і їх не слід уявляти таким собі полем постійної битви [3, с. 95-96]. Крім того, слід зауважити, що революції та громадянські війни можуть виявитися набагато кривавішими, ніж війни міждержавні. Загалом, найбільш мирними і найменш конфліктогенними будуть ті міжнародні відносини, в яких склався максимально стабільний баланс сил і максимально рівний розподіл влади.

Війна є природним явищем, оскільки випливає з природи людини, природи людських суспільств, природи відносин між цими суспільствами, містяться в цих трьох елементах соціальної системи як структурна можливість. Реалізація цієї можливості відбувається внаслідок порушення рівноваги, тому й причиною війни слід вважати дисбаланс в структурі особистості (людській природі), структурі суспільства, структурі відносин між суспільствами. Натомість, мир потребує рівноваги, як у кожному з цих трьох елементів, так і між ними. Проте, сама ця рівновага є станом відносним, тимчасовим і малодосяжним. Суспільні відносини, і міжнародні зокрема, завжди будуть позначені нерівністю й асиметрією, а «баланс сил», досягнутий на певний історичний момент, неминуче зруйнується, спричиняючи нові конфлікти й суперечки.

Вічність війни - її іманентність міжнародним відносинам - якраз і пояснюється неможливістю досягнути стану «абсолютної рівноваги». Подібний стан є лише «категоричним імперативом», тобто морально-політичною установкою для кожного тверезо мислячого політика й миролюбної держави - до якого належить прагнути, але якого досягнути неможливо. Так само й питання співвідношення війни і миру має винятково діалектичне вирішення, котре й вирішенням назвати важко. Ідея «абсолютної рівноваги», як і «вічного миру», містить у собі елемент самозаперечення, адже подібна рівновага можлива лише в утопічних суспільствах, позбавлених структурних асиметрій, ресурсних поділів, політичних антагонізмів. Інакше кажучи, така рівновага можлива лише в тих соціумах, зокрема міжнародних, котрі, через свою гомогенність і безконфліктність, не потребують будь-якої рівноваги.

Природність війни, а отже неминучість її спалаху у тій чи іншій історичній формі, спонукатиме до пошуків радикального вирішення питання війни і миру. Йдеться про спроби досягнення стану вічного миру засобом тотальної війни, що здійснювалися в контексті тоталітарних практик минулого століття. Страх перед війною віддавна спонукав до пошуків шляхів її цілковитого усунення з міжнародних відносин. Натомість, тотальна війна є доволі нещодавнім історичним явищем та

вважається такою, тобто тотальною, з огляду на багаторазово більші від попередніх воєн обсяги задіяних ресурсів, кількість учасників та постраждалих, руйнівний потенціал військових технологій [4]. В епоху тоталітаризму вічний мир і тотальна війна припинили бути елементами бінарної опозиції, поєднавшись як мета й засіб та створивши новий різновид війни - війну тоталітарну, котру також можна вважати війною революційною, спрямованою на глобальне поширення певної ідеології та відповідного їй суспільного устрою.

Тоталітаризм передбачає докорінну зміну природи соціального світу, а отже й трьох її елементів: природи людини, природи суспільства, природи відносин між суспільствами. Таким чином, внаслідок втілення тоталітарної Утопії та гомогенізації суспільних відносин на основі якоїсь однієї ідеології має виникнути абсолютно новий соціальний світ, котрий щодо попереднього вважатиметься постісторичним. У цьому новому постісторичному світі зникнуть всі, включно з війною, соціальні лиха. Отже, вічний мир є елементом постісторичного стану, а шляхом до цього стану є революційна війна за вищі цінності та світова революція як процес глобального втілення цих цінностей. Тоталітарна війна — це революційна війна за припинення всіх воєн і досягнення вічного миру в постісторичному стані. Вона є також різновидом релігійних воєн, оскільки спрямована проти єретиків і невірних. Тоталітарна війна має винятково руйнівний характер, оскільки стосується всіх і не стримується нічим. Вона є вічною війною, позаяк вічного миру досягти неможливо. Боротьба за абсолютні цінності «вічного миру» передбачає звернення до так само абсолютних форм такої боротьби - тотальної (насправді - тоталітарної) війни.

Політика в реальному історичному світі була і залишається мистецтвом можливого й мистецтвом компромісів, вона оперує відносним і не прагне абсолютів, примирює крайнощі, а не отожднюється з ними. Політична діяльність є діяльністю відповідно до природи - людини, суспільства, міжсуспільних відносин - а не всупереч їй. Тому й реальна, на відміну від тоталітарно-утопічної, політика прагнути не вічного миру засобом тотальної війни, а максимально тривалого миру і максимально обмеженої війни. Ключем до такого рівноваженого політичного стану є практика і принцип «балансу сил». Проте, навіть за часів найтривалішого і найкомфортнішого миру слід завжди пам'ятати, що політичну рівновагу рано чи пізно буде порушено і прийде війна. Подібно, за часів найжорстокіших і найжахливіших воєн слід завжди пам'ятати, що політичну рівновагу буде відновлено й мир повернеться. Головним в обох випадках є установка на максимально швидке відновлення балансу сил і його максимально тривале збереження.

Заперечення природності війни тоталітарними практиками, котрі прагнуть «вічного миру» засобом тотальної (насправді - тоталітарної) війни за «визволення людства» від усього, що цим практикам суперечить, знайшло своє відображення в спробах заперечити і збройні сили як один з інструментів зовнішньополітичної діяльності. Найприметнішим є те, що зазначені спроби припадають на ХХ століття - найкривавіше в історії людства. Доволі часто, залежність між «висотою» намірів і «брутальністю» практики є оберненою, зокрема, коли прагнення цілковито позбутись воєн робить їх особливо руйнівними. Збройні сили, разом із дипломатією й пропагандою, залишаються природним засобом зовнішньополітичної діяльності, так само як і війна залишається природною формою міжнародної взаємодії.

Таким чином, усі намагання зректися зброї як інструменту зовнішньої політики виявилися марними. Нині, більшість держав зберігають збройні сили, а ефективних наднаціональних ціннісно-інституційних механізмів контролю над ними все ще не існує. Нині, як і завжди, прерогатива звернення до зброї належить великим і сильним та їх об'єднанням. Нині, як і завжди, малі й слабкі покладаються на чужу милість та ненасильницькі принципи, а їх відмова від збройних сил у зовнішній політиці нічого не змінить в політиці міжнародній. Нині, як і завжди, у цій політиці панує принцип «самодопомоги», який передбачає першочергову спроможність країни захистити себе й втілити свої національні інтереси, в тому числі, зброєю. Жодна система колективної безпеки, інтеграційна спільнота, міжнародна організація не компенсує брак боездатності й відсутність оборонного потенціалу кожної окремої національної держави - великої чи малої, потужної чи слабкої. Крім того, всі ці міжнародні об'єднання якраз і постають сферами домінування великих і потужних чи, навіть, утворюються задля такого домінування. Нарешті, зречення зброї унеможливить мир, адже останній доволі часто підтримується збройними силами - війнами миротворчими, превентивними, визвольними. На сьогодні, більшість агресорів і завойовників зупинялись зброєю, оскільки дипломатія й пропаганда подібної зупиняючої сили позбавлені.

Війна є соціалізованим насильством - насильством включеним до певного історичного й політичного контексту. Виокремлюються три основні фактори такої соціалізації та складові суспільного контексту - технологія, організація, культура. Тож насильство перетворюється на війну через технологічні засоби насильства; через організацію насильства; через цінності, якими керуються його суб'єкти й об'єкти. Тут також простежується зв'язок явища й інституту війни з питанням соціальної рівноваги і балансу сил, адже найменш руйнівною, тобто найбільш соціалізованою та раціоналізованою буде та війна, в якій всі три фактори соціалізації та складові соціального контексту будуть врівноважені. Війна, у котрій переважає технологічний елемент, а культурний та організаційний не відіграють належної соціалізуючої ролі - найближча до насильства в його «оголеній», позасоціальній формі.

Технологізоване насильство є особливо небезпечним, оскільки в ньому людські сили багаторазово перемножуються силами технології, не стримуючись силами організації та не обмежуючись силами культури. Таким чином, можна навіть сконструювати теоретичну модель міжнародних відносин, в яких війна буде найменш руйнівною і найбільш політично контрольованою, тобто всі три її елементи (технологічний, організаційний, культурний) будуть збалансовані. Йдеться про світ незалежних держав, котрі керуються культурними нормами, спрямованими на максимальну інструменталізацію й раціоналізацію насильства політикою та мінімізацію жертв, а також мають приблизно рівні потенціали чи, принаймні, спроможні до жорсткого опору й ефективної відплати. Саме в цьому світі найкраще спрацьовують постулати теорії Клаузевіца щодо узалежнення й підпорядкування зброї політикою [5, р. 102-109].

Війна призводить до втрати або набуття владних ресурсів та встановлення певного розподілу влади. Війни, що спричиняють радикальні владно-силові реконфігурації доволі часто постають руйнівниками старих і творцями нових міжнародних систем. Власне, йдеться про циклічну послідовність двох великих воєн:

перша руйнує попередню й окреслює наступну систему міжнародних відносин; друга - визначає внутрішню структуру й принципи функціонування цієї наступної системи. Такими були Тридцятилітня війна і Наполеонівські війни для системи «балансу сил» та Перша й Друга світові війни для системи біполярної.-

Існує й зворотній зв'язок: кожна система міжнародних відносин мала «власні війни», надаючи цьому вічному явищу системної специфіки. Війни системи «балансу сил» - гнучкі, обмежені, ціннісно-нейтральні інструменти підтримання рівноваги між (насамперед, великими) державами. Війни часів «біполярності» - масові, вбивчоруйнівні (потенційно ядерні), ідеологічно-фанатичні, високотехнологічні (механізовані), з абсолютними ставками (цілковита перемога) та жахливими наслідками (масове знищення). Тут йдеться про внутрішньо-системні війни, які слід відрізнити від воєн системотворчих і системо-руйнівних.

Сучасні («постбіполярні») війни - це або в'язкі, тривалі, криваві, органічні конфлікти; або ж високотехнологічні каральні операції розвинених держав «зі встановлення миру», поліційні військові заходи «з підтримання миру» та рятувальні «гуманітарні інтервенції». На театрах бойових дій сучасного і майбутнього всепереважаючому військово-технологічному потенціалу глобального «центру сил» - «світовому жандарму» чи «глобокопу»

- протистоять та протистоятимуть локальний партизан і глобальний терорист. Світовий «центр сил», оточений осередками партизанських воєн, - «високі» технології проти іррегулярної мобільності; жорсткі структури та універсалістська ідеологія світового порядку проти локальної самоорганізації та партикулярних ідентичностей; місцеве підпілля проти космічної зброї, - ось один з вимірів сучасних і майбутніх воєн.

Військово-політична ситуація «постбіполярного» світу містить у собі перспективу «нового Середньовіччя» не меншою мірою, ніж перспективу «світової імперії». Перша перспектива передбачає ослаблення інституту держави та появу різноманітних соціальних організацій з подальшим виникненням між ними різноманітних конфліктів низької інтенсивності. Проте, лише менша частина цих конфліктів нагадуватиме шляхетні лицарські змагання, а інша частина цілком може, відбуватися із залученням ядерної зброї. Перспектива «світової імперії» є самозапереченням інституту державності, адже держава існує лише у світі держав. Можливо, цей глобальний квазідержавний інститут («світова імперія») і врятує від поширення ядерної зброї, однак жодним чином не врятує від конфліктів низької інтенсивності, котрі постійно виникатимуть (лише частково згасаючи) як осередки глобальної ж громадянської війни. Слід також мати на увазі, що наближення, внаслідок поглиблення й інтенсифікації глобальних інтеграційних процесів, міжнародних відносин до моделі «світового суспільства», усуваючи загрозу міждержавних конфліктів, актуалізує загрозу глобальної громадянської війни, котра може виявитися набагато кривавішою, ніж будь-яка війна між державами.

При витоках сучасної (постбіполярної) системи міжнародних відносин, на відміну від попередніх історичних систем, перебуває «Холодна війна», що породжує певні ілюзії стосовно якоїсь особливої «миролюбності» цієї системи. Однак, достатньо згадати основні риси зазначеної війни - панування тоталітаризму, ідеологічне знавіснення й нетерпимість, постійну загрозу ядерного апокаліпсису,

криваві й безперервні конфлікти в Третньому світі - аби усвідомити, що й постбіполярні міжнародні відносини не будуть аж такими мирними. Війна залишається цілком природним явищем і в цій міжнародній системі. Існує історична закономірність «накопичення причин», згідно з якою кожна нова система міжнародних відносин додає до старих причин виникнення воєн нові. Тож і кількість цих причин постійно зростає. Водночас, ті новітні явища, які, здавалося б, мали спрацювати на користь миру цілком можуть спричинити війни. Зокрема, взаємозалежність, якщо вона асиметрична, є більше причиною війни, ніж підставою для миру. Подібно їй, зумовлена інтеграцією та взаємозалежністю, спільність інтересів також не виключає конфліктів, адже ті, хто не зацікавлені один в одному - не конфліктують.

Загалом, слід відверто визнати неминучість виникнення нових воєн та чітко усвідомити, що головним способом їх відвернути є готовність дати відсіч будь-якому агресору. Інакше кажучи, зміцнення оборонного потенціалу власної країни слід вважати головним різновидом антивоєнної діяльності. «Хочеш миру - готуйся до війни». Так казали стародавні римляни - мабуть найвидатніші фахівці з проблематики війни й миру в історії людства!

Постійна готовність до війни - готовність втілювати національні інтереси збройними засобами; готовність до тотальної оборони задля національного виживання; готовність перемагати гідних ворогів, а не вгамовувати розбійників, грабіжників, хуліганів під час миротворчих операцій (до речі, діяльності більш поліційної, ніж військової) - є однією з головних умов стабільного миру, котрий, подібно до всіх інших станів соціальних систем, є відносним, тобто не триває довіку і стосується лише окремих структурних сегментів та учасників міжнародних відносин. Ідея «вічного миру» (в усіх її ідеологічних та філософських інтерпретаціях) є досить небезпечною, адже, задля свого втілення, «вічний мир» потребує «останньої війни» — революційної й глобальної. Ідея «вічного миру» (у відповідному ідеологічному оформленні) належить трьом великим тоталітарним утопіям - ліберальній, комуністичній, фашистській.

Весь попередній історичний досвід свідчить - «горе слабким» і «ганьба залежним». Тому, нова незалежна держава, яка розпочинає своє самостійне життя не зі створення потужних збройних сил, ефективної дипломатії та самодостатньої соціальної системи, а з пошуку того чи іншого безпекового та інтеграційного «притулку», заслуговує, на жаль, і співчуття. Такі «держави» приречені бути об'єктами домінування, об'єктами гегемоністської (чи, навіть, імперської) політики ракетно-ядерного бича й генетично модифікованого калача («батога й пряника»). Вони втішаються глобалістською байкою для слабких і бідних - байкою про ерозію інституту національної державності, створеною і поширюваною пропагандистськими апаратами великих держав, котрі лише зміцнюються й аж ніяк не планують поділитись власними ресурсами та суверенітетом з рештою людства.

Війна була і залишається невід'ємною частиною міжнародної політики - вона є продуктом міждержавної конкуренції. Припускати, що така конкуренція може бути подолана шляхом утворення різноманітних безпекових систем та інтеграційних спільнот або наївно, або підступно. Міждержавна конкуренція в рамках цих міжнародних об'єднань аж ніяк не припиняється. Навпаки, потужніші держави, що

домінують в системах колективної безпеки та інтеграційних спільнотах, лише отримують додатковий засіб домінування й контролю потенційних конкурентів.

Національна держава, яка змогла створити дієздатні й автономні збройні сили може вважатися такою, що склала іспит на державну зрілість, спроможність захистити власну країну як від «рідного до болю» «старшого брата», так і від заокеанського «вчителя» та «миротворця»; спроможність до стримуючого військового опору «за всіма азимутами»; спроможність «бути переможцем» в оборонних війнах - все це становить невід'ємну частину потенціалу будь-якої зрілої національної держави. Слабким народам залишається або локальна партизанська війна, або глобальний тероризм, тобто насильство без надії на перемогу. Натомість, сильним у військовому сенсі національним державам війна загрожує значно меншою мірою. Особливо, якщо народ цієї держави є цілковито й постійно готовим до тотальної оборонної війни за національне виживання, як її розумів Е. фон Людендорфф.

Тотальність, в тлумаченнях цього військового стратега і теоретика, є загальною та всеохоплюючою змобілізованістю суспільства й держави задля воєнної перемоги. Тотальна війна - це винятково оборонна війна за виживання. Тотальна війна стосується всього населення і провадиться всім народом, а не лише професійними військовиками. Тотальна війна потребує: постійної готовності; мобілізації та об'єднання навколо військових цілей усіх елементів суспільного життя (політичного, економічного, технологічного, культурного); консолідуючої пропаганди; відповідального управління; максимально можливої економічної самодостатності. Перемога у такій війні - як винятково оборонній війні за національне виживання - є найвищою метою будь-якого суспільства, котра поглинає та підпорядковує всі політичні інтереси, цілі, завдання. Водночас необхідно наголосити, що тотальна війна в тлумаченнях Е. фон Людендорффа якісно відрізняється від тотальних воєн, перед загрозою яких постало людство за часів «біполярності». Останні є породженням суто ідеалістської політики глобальної ідеологічної експансії, що базується на надпотужних військово-технологічних потенціалах - вони більше тоталітарні, ніж тотальні війни, оскільки в них тоталітарна політика цілковито поглинає та підпорядковує війну.

Готовність до беззастережної самооборони постає частиною ширшої стратегічної установки на оборонну самодостатність. Йдеться про спроможність держави, перебуваючи поза межами систем колективної безпеки, здійснювати «оборону за всіма азимутами»; завдавати стримуючого удару будь-якому агресору; втілювати національні інтереси збройними засобами. Стратегія «структур самодостатності» стосується всіх сфер суспільного життя й державного будівництва і передбачає формування структурних та ресурсних умов самостійного виживання держави у максимально несприятливому та агресивному міжнародному середовищі без належності до безпекових чи інтеграційних міжнародних об'єднань. Особливої актуальності ця стратегія набуває у випадку тих нових незалежних держав, котрі справді прагнуть бути незалежними та уникнути асиміляції, поглинання, периферизації вже існуючою, на момент здобуття ними незалежності, системою міжнародних відносин, в якій домінують певні великі держави та їх об'єднання.

Однією з провідних тенденцій сучасних міжнародних відносин є зростання

кількості їх учасників. Передусім, йдеться про циклічну появу нових і нових незалежних національних держав, переважна більшість яких це або держави середні, або ж держави малі. Тому й ключовим питанням зовнішньої політики цих держав є питання виживання й розвитку в міжнародній системі, що сформувалася ще до їх появи і була сформована великими державами та потужними об'єднаннями країн світ-системного ядра. Стратегія «оборонної самодостатності» порушує важливе питання, котре часто ставиться: «чи спроможна мала й слабка держава цієї стратегії дотримуватись і чи спроможна вона захистити себе взагалі?»

Безперечно, що «розмір має значення» і в міжнародних відносинах, однак, рішучість та змобілізованість, готовність та дієздатність важать тут не менше. Мала держава, якщо вона здатна лише до активної самооборони, може як спровокувати велику війну, так і попередити про її наближення, постаючи або провокатором, або індикатором. (Зрештою! Якщо б Сербія була більш миролюбною, то, можливо, не сталося б Першої світової війни; а якщо б Чехословаччина була більш войовничою, то, можливо, не сталося б Другої світової). Малі держави, якщо їх достатньо багато, можуть запобігти великій війні, відіграючи буферну роль у великодержавному протистоянні, пом'якшуючи це протистояння чи переорієнтовуючи його. Проте, все це можливо лише за однієї умови - здатності малої держави чинити ефективний спротив. Жодна система колективної безпеки жодним чином не замінить цієї ключової здатності, адже у рамках подібних систем триває міждержавна конкуренція й боротьба держав за владу - вони є також і системами домінування, в яких малі та слабкі, зазвичай, опиняються внизу владно-силової піраміди.

Нарешті, відсутність війни не обов'язково означає мир, оскільки існує безліч перехідних станів «ні війни, ні миру», які ще більш виснажливі, руйнівні й нестерпні, ніж стани екстремальні. І саме війна доволі часто дає можливість відокремити минуле від майбутнього, перетнути історичний рубіж, сформувати нову, або ж зміцнити стару, ідентичність. І саме війни були такими пороговими подіями в історії більшості народів світу.

Беззастережне й нестримне прагнення миру породжує агресію й провокує війну. Брак боєздатності деморалізує потенційну жертву та заохочує потенційного агресорів. Натомість, достатній оборонний потенціал, включаючи й ядерний, сприяє миру й стримує загарбників. Надлишкова і нав'язлива миролюбність свідчить про три речі: морально-політичну патологію; спробу виграти час для гідної відсічі агресору; підготовку до агресії чи захист домінуючих позицій, здобутих внаслідок попередніх завоювань. Натомість, зайва й галаслива войовничість доволі часто засвідчує протилежне - неготовність до війни і страх.

Загальновідомо й багаторазово підтверджено історичним досвідом, що більшість загарбницьких воєн розпочиналися й здійснювалися під гаслом «боротьби за мир», а більшість загарбників намагались вдавати із себе миротворців, приховуючи за миролюбною риторикою агресивні наміри й дії; Деморалізуючи жертв і супротивників; виправдовуючись перед співвітчизниками, світовою громадськістю, нащадками. Різноманітні «володарі світу» також «люблять мир» і полюбляють миролюбну риторіку, обстоюючи у такий спосіб свої панівні позиції від потенційних й актуальних конкурентів та заздалегідь звинувачуючи всіх, хто прагне рівності й справедливості.

Використані джерела та література:

1. Waltz K. Man, The State and War : A Theoretical Analysis / K. Waltz. - Revised edition. - N.Y.: Columbia University Press, 2001. - 263 p.
2. Арон Р. Мир і війна між націями = Paix et guerre Entre les Nations / Р. Арон ; [пер. з фр. В. Шовкун, З. Борисюк, Г. Філіпчук]. - К.: Юніверс, 2000. - 688 с.
3. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. / Сост., ред изд., авт. вступ, ст. и примеч. В. В. Соколов ; [пер. с лат. и англ. Н. Федорова, А. Гутермана]. - М.: Мысль, 1989. - 1991. - (Философское наследие); Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Т. 2. - 1991. - С. 3-545.
4. Clausewitz C. On War: [trasl.] / C. von Clausewitz; ed., intoduct. A. Rapoport. - London: Penguin Books, 1982. -461 p.
5. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / H. J. Morgenthau. - Fifth Edition, revised. - N.Y.: Alfred A. Knopf, 1978. — XXVII, 650 p.

УДК 323.17

Мстельова Т.О.

КОНФЛІКТОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ: ІДЕОЛОГЕМИ І РЕАЛЬНІСТЬ

Розглянуто концептуальні витоки, ідейно-історичну еволюцію та ідеологічні інтерпретації (передусім класичним, лівим і правим лібералізмом) теорії й практики мультикультуралізму. Проаналізовано досвід впровадження цієї доктрини, та відповідної їй практики, до політичного життя провідних країн Європи. Визначені головні ціннісні й практичні суперечності мультикультуралізму, зумовлені труднощами індивідуальної та групової самоідентифікації.

Ключові слова: мультикультуралізм, лібералізм, права й свободи, ідентичність, культура.

Метельова Т.А. Конфликтогенный потенциал политики мультикультурализма: идеологемы и реальность.

Рассмотрены концептуальные истоки, идейно-историческая эволюция и идеологические интерпретации (прежде всего классическим, левым и правым либерализмом) теории и практики мультикультурализма. Проанализирован опыт внедрения этой доктрины, и соответствующей ей практики, в политическую жизнь ведущих государств Европы. Определены основные ценностные и практические противоречия мультикультурализма, обусловленные трудностями индивидуальной и групповой самоидентификации.

Ключевые слова: мультикультурализм, либерализм, права и свободы, идентичность, культура.

Metel'ova T. Conflict-generating potential of multiculturalism: ideology and reality.

Conceptual sources, historical evolution, ideological interpretations (first of all by classical, left and write liberalism) of the theory and practice of multiculturalism are have been considered in this article. The experience of implementation of this doctrine, and corresponding to its practice, into political life of leading European states is analysed. Main cultural and practical contradictions of multiculturalism, coursed by problems of individual and group identification, are defined.

Keywords: multiculturalism, liberalism, rights and freedoms, identity, culture.

Визнання провідними політичними лідерами Європи невдач політики мультикультуралізму стало пусковим гачком легітимації сплеску критики цієї доктрини, яка до того, принаймні на офіційному політичному рівні, була своєрідною «священною коровою», недоторканність якої гарантувалася цензурними функціями не менш священної і табуованої (досі) політкоректності. Хоча в наукових колах та в середовищі політичної опозиції така критика останнім часом не є рідкістю. Причому, якщо інтелектуали вибудовують її переважно з позицій класичного лібералізму чи